

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

יתרו תשע"ז

פרשת שבוע

210 ? 400 ? 430 ? - חלק ג'

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

סוגית מספר השנים בהן שהו בני ישראל ושועבדו במצרים הובאה בדברינו לפרשות בא ובשלח. העלנו לדיון שאלות הנובעות מהפסוקים ודברי חז"ל.

כפי שהבטחנו, ננסה לבאר את הסוגיא בכללותה, בדרך חדשה המבוססת על דברי אבן עזרא והחידושים הארכיאולוגים. ראב"ע בפירושו הארוך, לימד אותנו כלל מעניין: "חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים" (שמות י"ב מ). מאחורי קביעה זו, שהראב"ע הביא עבודה בדבריו כמה דוגמאות, מסתתרת ההארה כי נושא מנין השנים בתנ"ך משמש פעמים רבות כרמז לסוגיות עמוקות ורבות משמעות. חז"ל כינו תופעה זו "אפשר לומר כן?" (תוספתא מסכת סוטה (ליברמן) פרק יב, סדר עולם רבה (ליינר) פרק טז ועוד, עיינו גם צפנת ישעיהו בפרק המבוא ע"י יח).

המסקנה היא שאין לראות בפסוקים המתארכים מאורעות בתנ"ך, מידע היסטורי כפשוטו. אף על פי כן, בפירושו הקצר, מביא הראב"ע דעה המכילה מידע בנושא תולדות המזרח התיכון מתקופת האבות ועד יציאת מצרים. וז"ל: "ויש אומרים כי ארץ כנען בימים ההם תחת יד מלך מצרים היתה" (שם).

לפי דברים אלה, ברגע שאברם הגיע לארץ כנען (בסוף פרשת נח או בתחילת פרשת לך לך, הוא הגיע לממלכתו של פרעה ובעצם היה תחת שלטון מצרי. רק ביציאת מצרים השתחרר עם ישראל מעול פרעה אחרי למעלה מארבע מאות שנים. (עיינו בדברינו לפרשת נח תשע"ה). אם כך, ניתן לומר כי עם ישראל ואבות האומה, היו תחת שלטון מצרי, כפי שמופיע בפשט הפסוקים תקופה מאוד ארוכה. אין בכך סתירה לדעת חז"ל כי מירידת יעקב ובניו מצרימה ועד ליציאה ממנה, עברו מאתיים ועשר שנים. התגליות הארכאולוגיות ברחבי המזרח התיכון מוכיחות שוב ושוב כי אבן עזרא צדק. ניתן כמה דוגמאות:

א. מכתבי אל עמרנה (שכנה במצרים התיכונה). בארכיון זה, שנחפר לראשונה בשנים תרנ"א-תרנ"ב (2-1891), התגלו מכתבים רבים שנשלחו ממלכי ערים בארץ כנען ששימשו כואסלים (בני חסות) אל הפרענים (אמנחותפ השלישי, אחינאתון ותות ענח'אמון) שהיו שליטי העל של הארץ).

ב. בתלים רבים של ערים עתיקות בארץ ישראל, נתגלו חותמות רשמיות של פקידי פרעה שישבו בערים אלה באופן קבוע. פקידיים אלה, שהיו חלק בלתי נפרד מהממשל הרשמי המצרי, ייצגו את האינטרסים של פרעה. בתל שקמונה, השוכן בתחומי העיר חיפה מול שכונת עין הים נתגלה חותם טין מופיע שמו של פרעה סתי הראשון. בשנה שעברה נתגלה בתל דור (ליד קיבוץ נחשולים), חותמת (חרפושית) שהייתה שייכת כנראה למשנה למלך מצרים. דור הייתה עיר נמל חשובה ביותר בכנען, בוודאי שהיה לפרעה עניין לפקח על הנעשה בה ואולי גם לגבות מסים מהסחורות והסוחרים שעברו בה. אומנם, גם מהכתובים וגם מהמצויאות כפי שנתגלה בשטח, מוכח כי המצרים שלטו בעיר גזר (שקיבוץ גזר שוכן למרגלותיו) עד ימי שלמה המלך. בחפירות במקום נתגלו מבנים שבנויים בסגנון מצרי מובהק (כולל ארמון מצרי בן שתי קומות). הכתוב מגלה לנו: "פרעה מלך מצרים עלה וילכד את גזר וישרפה באש ואת הפנעני הישב בעיר הרג ויתנה שלחים לבתו אשת שלמה" (מלכים א ט' טז). אם כך, ברור שגם ארבע מאות ושמונים שנה אחרי יציאת מצרים ראו עצמם הפרעונים כשליטי ארץ ישראל. בעקבות משא ומתן מדיני וצבאי עם שלמה המלך, נאלץ פרעה לוותר על אחיזתו בעיר החשובה גזר.

הבה נתפלל כי נזכה לשבת לבטח במרחבי ארצנו וננצל את עצמאותנו המדינית גם להתקדמות רוחנית בכל התחומים.

לע"נ ר' אליהו כרמל ז"ל נלבי"ע ח' באייר תשע"ו	לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לע"נ ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לע"נ מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלבי"ע י' בתמוז תשע"ד	לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלבי"ע ט' בכסלו תשס"ט
לע"נ יחזקאל צדיק ז"ל, נלבי"ע י"א באייר תשע"ו	לע"נ הרב שלמה מרזל זצ"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י' באייר תשע"א	לע"נ הרב ראובן אברמן זצ"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע ט' בתשרי תשע"ו	לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י"ז בסיוון תשע"ד	

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת היי"ד

חמדת הדף היומי

האם חייבים להודיע את נושא התביעה מראש?

הרב עקיבא כהנא

הגמרא בבבא בתרא (לא ע"א) שאותה נלמד השבוע, דנה בעניין אדם שרוצה לשנות את טענותיו שטען בבית הדין. הגמרא מעירה ש"היכא דאישתעי מילי אבראי ולא טען, ואתא לבי דינא וטען - דחוזר וטוען. מאי טעמא? עביד איניש דלא מגלי טענתיה אלא לבי דינא". כלומר, אדם עשוי שלא לטעון את כל טענותיו מחוץ לבית הדין, ולטעון טענות חדשות רק כאשר הוא נכנס לבית הדין.

בשו"ת באר שבע (נד, תשובה לבעל הגידולי תרומה') דן אודות אדם שמסרב לבא לבית דין, משום שהוא טוען שהתובע צריך להודיע לו מראש על מה הוא רוצה לתבוע אותו, ואם לא יודיע לו, הוא לא מסכים להגיע. להלכה הוא מוכיח מסוגיית הגמרא הנ"ל שאדם אינו זכאי לדרוש זאת, שכן הגמרא אומרת שאדם עשוי לגלות טענותיו רק בבית הדין ולא קודם לכן, על מנת למנוע מהצד השני לשקר כשיוכל להתכונן להשיב על טענותיו. **הש"ך (ח"מ יא, א)** הביא את דבריו **וחלק עליהם**, כי בגמרא הכוונה היא רק שאדם לא צריך לפרט בדיוק את כל טענותיו. אבל לומר על מה תובעו, הוא חייב לומר, כי אולי הנתבע מראש יודה לו והתביעה מיותרת.

השבות יעקב (א, קמג) כתב שדברי הש"ך אינם נראים, ואם יש לו השגות על התביעה יוכל לאומרם בפני בית דין, ולא אמור להיות לו הפסד מכך. **ובשו"ת באר עשק (סימן סז - ר' שבתי באר) כתב** גם הוא שאין צורך לומר מראש על מה התביעה, והביא ראיות נוספות: **א.** הגמרא בסנהדרין (ז ע"ב) כתבה שאין לומר דבריו לבית הדין לפני שיש יגיע חבירו על מנת שלא יוצר רושם מוטעה אצל הדיין, ומסתבר שזה כולל גם את נושא הדיון. **ב.** הגמרא במועד קטן (טז ע"א) מפרטת את סדר ההזמנה לדין, ולא אמרה שכותבים את נושא הדיון. **ג.** רמ"א פסק בסימן כד (ח"מ) שאם יש לתובע הרבה תביעות הוא יכול שלא לתבוע אותם כעת, ולשמור אותם לאחר כך. משמע שבידו הדבר, והוא יכול לתבוע או שלא לתבוע, ואין הוא צריך להודיע מראש אילו נושאים הוא רוצה לתבוע. **למרות זאת הוא מסייג** שאם בית הדין רואים שיש מרמה, או שלנתבע יש הפסד כספי מהתביעה עצמה, הם יכולים להכריח את התובע לומר מה נושא התביעה.

אמנם בשו"ת זכרון יוסף כתב (ב) שאין ראיות מכל דברי ה'באר עשק' ודברי השבות יעקב, כי אמנם בהזמנה לדיון לא חייבים לכתוב את נושא הדיון, אבל ברור שאם הנתבע דורש לדעת את נושא הדיון הוא זכאי לדעת, ובית הדין מחייבים להודיע לו מהו הנושא. הטעם לכך הוא, שהרי הנתבע מוציא הוצאות על הדרך, ועל ביטול הזמן, ויתכן שההוצאות שלו יהיו גם גדולות יותר מכל סכום התביעה, ואם כן אולי הוא יעדיף לשלם אותה.

וכך החכם צבי (קסט) כתב שבוודאי חייבים להודיע מהו נושא הדיון, כיון שנאמר **בגמרא** 'אטרוחי בי דינא בכדי לא מטררחיני' (בבא קמא פט:). כלומר, יתכן שנושא התביעה יכול להיפתר בין הצדדים, ואין צורך בבית הדין כדי להכריע בו, ולכן אין להטריח את הדיינים ואת הנתבע לחינם. כמו כן הוא כותב שוודאי הלכה כש"ך נגד דברי באר שבע.

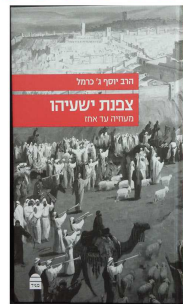
סיכום: היו שהסיקו מהגמרא שאין צורך לומר מראש את נושא התביעה. אמנם אחרונים רבים כתבו שאין ראייה מגמרא זו, וכך יש לפסוק להלכה שאדם צריך להודיע מראש מהו נושא התביעה, וכך הנוהל המקובל בבתי הדין.

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו.

בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן,

יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פיסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה בהלכה

הלכה למשה מסיני

זהו כינוי של הלכות, שכמו כל התורה ניתנו למשה בהר סיני, אך אינן כתובות ואינן נלמדות מן הכתוב, אלא מקובלות עלינו דור אחר דור, שכך שמע משה רבנו מפי הגבורה בהר סיני, ומסרן לישראל. עד כדי כך חזקה היא המסורת, שיש הסובר (הרמב"ם) שבהלכה למשה מסיני אין מחלוקת.

ומה ההבדל בין הלכה למשה מסיני לבין כל הלכה אחרת שהיא מדאורייתא (מן התורה)? כידוע, ספק דאורייתא לחומרא, בעוד שספק דרבנן לקולא. מהו הדין בספק בהללמ"מ? ולדוגמא: שיעורים ומידות (כזית וכביצה, אמה וטפח וכו') הם הלכה למשה מסיני. כיום יש לנו ספק כיצד לתרגם שיעורים אלו למידות ימינו (שיעורי חזון-איש ושיעורי ר' חיים נאה). כיצד עלינו לנהוג באורכו של הלולב, בנפחה של המצה וכדו'?

בדעת הרמב"ם הבינו רבים (רמב"ן, ריב"ש) שבספק בהללמ"מ ניתן להקל, אבל הם עצמם חלקו עליו, ולדעתם יש להחמיר. כיון שהרמב"ם סובר שבכל ספק דאורייתא מעיקר הדין היינו יכולים להקל, ורק חכמים הם שחייבו אותנו להחמיר בכך, הרי שניתן לבאר שחכמים לא חייבו זאת בהלכה למשה מסיני. ואם כך, לדעתו ניתן היה לכאורה להקל בשיעורו של הלולב (אף כשמצוותו מדאורייתא: ביום הראשון של סוכות), ולמודדו לפי השיעור הנמוך יותר. אלא שהרמב"ם עצמו בפירושו המשניות מקוואות ו,ו מביא שכשהמצוה עצמה עיקרה מדאורייתא, והספק הוא רק בשיעור – יש להחמיר.

ע"פ הערך הלכה למשה מסיני בכרך ט

אין למדין מקודם מתן תורה

"כל מה שאנו אוסרים או עושים היום, אין אנו עושים אלא במצות הקב"ה על ידי משה רבנו... אין אנו מלים מפני שאברהם אבינו מל עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שהקב"ה ציוה אותנו על ידי משה רבנו שנמול כמו שמל אברהם אבינו ע"ה..." (רמב"ם פיהמ"ש חולין). כל זאת משום שניתנה תורה ונתחדשה הלכה, ומה שקיימו האבות עשו רק מתוך רצונם ולא מחמת שהיו מצווים.

משום כך, למרות שהקב"ה אמר "והיה שמך אברהם", ומכאן למדו חז"ל שכל הקורא לאברם 'אברהם' עובר בעשה, בכל זאת לא נמנה דבר זה בין רמ"ח מצוות העשה - זאת משום שהדבר נאמר לפני מתן תורה שבפרשתנו. אבל אם כך, מדוע על זריזות למצוות אנו למדים מאברהם שהשכים בבוקר לעקידה? ומדוע למדים מלבן שאמר "מלא שבוע זאת" שאין מערבין שמחה בשמחה? ומדוע למדים על הצורך בסכין לשחיטה מהכתוב בעקידה "ויקח את המאכלת"? ועוד ועוד. כמה תשובות לדבר:

א - את גופי המצוות אין לומדים, אבל את אופן קיומם לומדים. ב - דבר שיש בו טעם וסברה למדים, אבל לא גזירות הכתוב. ג - מה שאפשר ללמוד גם מאחר מתן תורה למדים; אבל כשאין לימוד אחר, למדים גם מקודם מתן תורה. ד - אין למדים רק כשיש מקום להסביר מדוע קויימה מצוה זו דווקא לפני מתן תורה. ה - ניתן ללמוד ביאורי מלים ודברים שהם בבחינת גילוי מילתא.

ע"פ הערך אין למדין מקודם מתן תורה בכרך א

רפואה והלכה

הורים

כִּפְּדֵל אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּ יְמֵיךָ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ [שמות כ יא]

מתוך: א. שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, מהדורה חדשה תשס"ו, כרך ב, ערך הורים, טורים 537 - 544

* # *

מצות כיבוד אב ואם היא חמורה שבחמורות [1], והיא מצות עשה גדולה [2], והאריכו חז"ל בגודל המצווה וחשיבותה הרבה [3]. מקור השם 'הורים' הוא משם העצם הריון [4].

טיפול רפואי בהורים - עיקר הבעיה ההלכתית-רפואית ביחס להורים נוגעת לטיפול בהם, שכן התורה אסרה הכאת אביו ואמו [5], ומכאן למדו חז"ל שכל הכאה בהורים הגורמת לצרירת דם אסורה, ומיתתו בחנק [6]. ואף שחבלה בכל אדם אסורה, ובכל זאת התירה התורה חבלה שהיא לרפואה, קיימת בעיה מיוחדת בטיפול רפואי-כירורגי בהורים, שמא עשוי החתך להתרחב מעבר למידה הדרושה לצורך הרפואה, ונמצא מתחייב באיסור שיש עליו עונש מיתה, מה שאין כן בסתם אדם, שהאיסור הוא בלאו [7].

תנאי האיסור לטיפול - איסור הטיפול הרפואי בהורים מחשש לחבלה יתירה בהם, הוא דווקא כשאין אחר שיכול לטפל בהם [8]. אמנם גם במקום שיש אחר שיכול לרפא אותם - יש אומרים, שהאיסור על הבן הוא חומרה בלבד [9]; אמנם יש מי שכתב, שלשיטות ראשונים האיסור הוא גמור וחמור [10]. יש אומרים, שבכל עניין שהוא לרפואה, ואביו מצווה לו לעשותו, מותר לבן לעשותו בשבילו [11]; וכן אם הבן עושה טוב יותר מאחרים, ואביו חפץ שהוא יעשה, יכול לעשות [12].

היה קוץ תחוב לאביו, לא יוציאנו שמא יבוא לעשות בו חבורה, וכן אם הוא רופא לא ירפאהו בדבר שעושה חבורה, אף על פי שמכווין לרפואה [13]. במה דברים אמורים, כשיש שם מישהו אחר לעשות הרפואה, אבל אם אין שם אחר לעשות, מותר לבן לרפאות אביו, כפי מה שירשהו [14]. ואפילו אם האב לא ציווה, אבל הבן מבין מעצמו שיש סכנה בדבר אם ימתינו לאחר, מותר לבן לרפאות את אביו [15].

זריקה תוך-שרירית לאביו - יש אומרים, שמותר לבן לתת זריקה כזו רק בתנאי שאין שם אחר שיכול לתת הזריקה [16]; ויש אומרים, שאף אם יש מישהו אחר שיכול לעשות זאת, מותר לבן להזריק לאביו זריקה כזאת, כי בדרך כלל לא מתקיימת זריקה ההגדרה של חבלה [17].

תנאים בהיתר הטיפול על ידי הבן - כאשר הבן עושה בחינם, ואחר עושה בשכר - יש אומרים, שנחשב כאילו אין שם אחר [18]; ויש אומרים, שמחוייב הבן להוציא ההוצאות, ולא יכניס עצמו בשגגת חנק [19]. אם צריך האב לטרוח לילך אצל רופא או בית חולים, נחשב כאין שם אחר [20]. יש מי שהבדיל בין טיפול הגורם לחבלה כשהמטרה היא למנוע צער בלבד, כגון הוצאת קוץ, שאז מותר לבן לעשות טיפול זה רק במקום שאין אחר, לבין טיפול וחבורה במקום סכנה או ספק סכנה, שמותר לבן בכל מקרה [21]. בכל מקרה יש לאב לבקש מבנו לעשות הזריקה, ולומר לו שהוא מוחל לו אם יעשה חבורה יתירה [22]; ויש מי שכתב, שצריך לבקש רשות מאביו ומבית דין [23].

זריקה תוך-ורידית, או ניתוח גדול - במקרים אלו יש מקום להחמיר, כך שאם יש שם אחר לא יעשה זאת הבן [24]. ויש מי שכתב, שאם אחר מכוון את המחט לווריד, זה מצב קל יותר מבחינת ההלכה, שהבן ימשיך את ההזרקה [25]. ומכל מקום, בדבר שצריך מומחיות יתירה כמו ניתוח, מותר לבן לבצע זאת כשאביו מבקשו [26].

אבי-אביו - לעניין הוצאת קוץ, או הקזת דם לאבי-אביו, מעיקר הדין דינו ככל אדם אחר, ולא כאביו [27].

מילה - מותר לבן למול את אביו, אם קשה להמתין לאחר שיבוא למולו, והאב מצטער על העיכוב [28].

בדיקת סוכר - יש מי שכתב, שאם אין שם אחר, מותר לבן לקחת מעט דם מאביו לבדיקת רמת הסוכר בדמו של אביו, כדי שידע להזהר באכילתו [29].

מי שנטרפה דעת הוריו, ישתדל לנהוג עמהם כפי דעתם, ואם אי אפשר לו לעמוד בהתנהגותם, ילך לו ויניחם, ויצווה לאחרים להנהיגם כראוי [30]; ויש מי שכתב, שאין הוראה זו נכונה, ואין לבן לעזוב את הוריו [31]. אסור לו לבן לקשור את אביו כדי למנוע השתוללותו [32], אבל אם יש חשש שהוא ייזק מהשתוללותו, מותר לקושרו, עד שיימצא סדור מתאים במוסד [33].

המרת פקודת רופא - אב חולה, שאסרו לו הרופאים לאכול או לשתות דבר מסויים, והוא שואל מהבן לתת לו דבר זה למרות איסור הרופאים, אין הבן מחוייב לשמוע לו, אפילו אם האב אומר לו שלא ימחל לו [34]. יש אומרים, שהיינו דווקא אם יש סכנה בדבר שאסרו הרופאים, אבל אם אין בו סכנה - ישמע לו, אפילו אם יש חשש שהדבר יזיק לו [35]; ויש אומרים, שבכל מקרה יש חשש לנזק לא ישמע לו, אפילו אין סכנה בדבר [36].

המתפלל על אביו החולה, יזכירו בשמו, ולא יוסיף אדוני אבי, או אבא מארי, שאין גבהות לפני המקום [37].

רחיצה - במקום שאין אחר, מותר לבן לרחוץ את אביו, או למרוח לו משחה, אפילו במקומות המכוסים, אלא שישתדל עד כמה שאפשר שלא לראות את ערוותו [38].

מקורות והערות

- [1] ירושלמי פאה א א; [2] רמב"ם ממרים ו א; [3] ראה מכילתא יתרו פרשה ח; קידושין ב ב; ירושלמי קידושין א ז; טוש"ע יו"ד רמ א, ועוד; [4] רש"י בראשית מט כו; [5] שמות כא טו; [6] סנהדרין פה ב; רמב"ם ממרים ה ה; טוש"ע יו"ד רמא ג, וח"מ תכד א. וראה גם ברש"י שמות כא טו; [7] סנהדרין פד ב. וראה ברמב"ן תורת האדם, סוף ענין הסכנה; שאילתות פי משפטים, ס"י ס, ובהעמק שאלה שם; שו"ת מנחת יצחק ח"א ס"י כז - השיטות השונות אם יש הבדל בין פעולה רפואית שיכולה לסכן את האב, כגון ניתוח, לבין פעולה רפואית שרק תגרום לחבלה יתירה, כמו הוצאת קוץ; [8] ראה להלן; [9] ב"י יו"ד ס"י רמא; ביאור הגר"א שם סק"ה; גשר החיים, ח"ב פ"א; [10] שו"ת מנחת שלמה ח"א ס"י לב; [11] מנ"ח מי מח סק"י. וראה בשו"ת מנחת שלמה, שם; [12] ערוה"ש יו"ד רמא ו; [13] סנהדרין פד ב; רמב"ם ממרים ה ז; טוש"ע יו"ד רמא ג. וראה עוד בשאלתות, שאילתא ס, ובהעמק שאלה שם סק"י; תו"ש משפטים פכ"א אות רפט; [14] רמב"ם שם; רמ"א שם; חינוך, מי מח, בדיני המצוה; בן איש חי, שנה ב, פ"י שופטים סק"ד. וראה בשו"ת מנחת יצחק ח"א ס"י כז-כח, וח"ו ס"י צט - השיטות השונות העולות מהגמרא והפוסקים; [15] דרך פיקודיך, מי מז; [16] שו"ת מנחת יצחק ח"א ס"י כז-כח; [17] גשר החיים ח"ב פ"א; שו"ת מנחת שלמה ס"י לב; [18] גשר החיים, ח"ב פ"א; שו"ת חלקת יעקב ח"ב ס"י לט; שו"ת מנחת שלמה ח"א ס"י לב; [19] שו"ת הר צבי חו"ד ס"י קצז; הגר"א הרצוג, בגשר החיים שם. וראה בשו"ת הגר"א הרצוג, חו"ד ח"א ס"י עה; [20] שו"ת מנחת יצחק שם; [21] שו"ת חלקת יעקב ח"ב ס"י לט. וראה בשו"ת כל בו על אבלות ח"ב ס"י ד, שחילק באופן דומה בין רפואה שמצריכה אומנות יתירה, לבין רפואה שאין צורך במומחיות מיוחדת; [22] הגר"א הרצוג, בגשר החיים שם. ועיי"ש שמסתמך על המנ"ח מי מט, שהאב יכול למחול על הכאתו. אכן, זו איננה דעה מוסכמת, כדמשמע בשאלתות משפטים, שאילתא ס, שאב שמחל על כבודו - כבודו מחול, הוא דווקא בכבוד, אבל לא מועילה מחילתו בהכאה ובקללה, וראה בהעמק שאלה, שם; [23] חמאת החמדה, הובא בתו"ש שמות, פכ"א אות רפט; [24] גשר החיים שם; הגר"א הרצוג שם; [25] שו"ת שבט הלוי, ח"ח ס"י עט אות ב-ג. אמנם ראה בח"ב ס"י קיב אות ג, שכתב שאפילו אם אחר התחיל את החדרת המחט לווריד, יש לאסור על הבן לגמור הפעולה, וצ"ע; [26] כל בו על אבלות ח"ב, עמ' 14-15; [27] שו"ת תורה לשמה ס"י רסה; שו"ת צ"ץ אליעזר ח"ב ס"י א אות ב; [28] שו"ת צ"ץ אליעזר ח"א, במילואים לס"י יד סוף אות א, בשם בעל ארץ צבי; [29] שו"ת צ"ץ אליעזר ח"ב ס"י סא. אמנם השאלה ועיקר הדיון שם הוא ביחס לאבי-אביו, אך משמע מדעתו שגם באביו מותר, עיי"ש; [30] רמב"ם ממרים ו י, ובנו"כ; טוש"ע יו"ד רמ י, ובנו"כ, והוא על פי גמ' קידושין לא ב; בן איש חי, שנה ב, שופטים סקט"ו; [31] ראב"ד, בהשגותיו ממרים שם; [32] שו"ת צ"ץ אליעזר, ח"ב ס"י נט; [33] נשמת אברהם חו"ד ס"י רמ סק"ד, בשם הגר"א נויבירט; [34] ס"י חסידים, הוצאת מק"י, ס"י שטז; בית לחם יהודה, יו"ד רמ טו; ערוה"ש יו"ד רמ מא; [35] ברכ"י יו"ד רמ י; [36] יד שאול, יו"ד ס"י רמ סק"י; שו"ת באר משה ח"א ס"י ס אות י; [37] ס"י חסידים, ס"י תת; ברכ"י יו"ד ס"י רמ סק"ד, ושיורי ברכה שם, סק"ד; שו"ת תשובה מאהבה ח"ג ס"י רמ; רעק"א בהגהותיו לאו"ח קיט א; שו"ת צ"ץ אליעזר ח"ה, קונט' רמת רחל, ס"י יג; [38] אוצה"פ ס"י כג, סק"ג אות ב, בשם שמע אברהם; נשמת אברהם חאה"י ס"י כג סק"ט.

Rome, Italy

רומא, איטליה

אדר תשס"ג

אמירה לגוי בשבת, כדי למנוע הלנת המת עד ליום שני

שאלה

באיטליה, כלל סידורי הקבורה נעשים על ידי סוכנויות, שתפקידן לסדר את כל צרכי הקבורה, ובתוכם הסעת המת לבית קברות, הבאת איש דת מתאים וכריית קבר. בתוך פעילויות הסוכנות דואג בא כוחה לאישור מתאים מהעירייה לקבורת המת. לענייננו, הקהילה היהודית מודיעה לסוכנות שרחמנא ליצלן מת אדם משורותיה. נציג הסוכנות מגיע למשרדי הקהילה ונוטל אישור שאין עיכוב מצד הקהילה לקבור את פלוני. מסמך זה מובא לעירייה על ידו, וכך הוא משיג את רישיון הקבורה, שמאפשר לו להמשיך בעבודתו ולסיים את ארגון כל צרכי המת והלווייתו. שאלתנו נוגעת למקרה שבו נפטר יהודי בשבת. משרדי העירייה פתוחים בשבת עד 12:00 בצהריים, אך למחרת, ביום ראשון, הם סגורים, כך שעד כה נותר המת ללא קבורה עד יום שני. כיצד עלינו לנהוג כדי לפתור בעיה זו?

תשובה

הצעתנו היא לפעול בדרך הבאה:

- א. יהודים לסוכנות בשבת (ללא חילול שבת) שנפטר יהודי בקהילה.
- ב. בא כוח הסוכנות יגיע למקום שבו ייקבע מראש להניח את האישורים (כדי שלא יכנס למשרדי הקהילה בשבת), יקח אישור, והוא עצמו ימלא אותו (את שם הנפטר ואת התאריך) ללא שנאמר לו – כיוון שזו עבודתו והוא רגיל בזה¹.
- ג. הוא ילך לעירייה וישיג אישור², והקבורה תתבצע למחרת. כך אין בעיה של אמירה לנוכרי גם אם הגוי יגיע במכונית, שהרי "אדעתיה דנפשיה קעביד"³. אין גם בעיה הנאה מדבר שנעשה לצורך ישראל על ידי גוי בשבת, שהרי הוא לא עשה כדי שיהנה מזה ישראל בשבת⁴. ביום ראשון, כשתתבצע הקבורה, הרי עבר שיעור זמן "כדי שיעשו"⁵. אין כאן חשש לחילול השם, כיוון שכל העניין מתבצע במשרדי העירייה בצנעא.

¹ מה עוד שאיסור כתיבה בלע"ז הוא מדרבנן לחלק מהפוסקים. אמנם ה"ביאור הלכה" (סי' שו סע' יא) דחה דעה זו כדעה יחידאית. עוד אפשר שדומה הדבר למה שפסק המחבר (שם סי' רנב סע' ד), כיוון שכאן השכר קצוץ וידוע מראש. ועוד, איננו אומרים לו לעשות זאת דווקא בשבת, אלא כדרך עבודתו יעשה זאת, כהרגלו. ואף-על פי שידוע שיעשה זאת היום, ואפשר לדמות למה שפסק "משנה ברורה" (סי' שז ס"ק טו), ובשו"ת "יחווה דעת" (סי' יז) העלה שכל שלא הזכיר "שבת" דעתו נוטה להתיר. ונוסיף עוד כי "שמירת שבת כהלכתה" (פרק ב סע' ד, כט) התיר לבקש מרופא נוכרי לכתוב תעודת פטירה בשבת כדי למנוע איחור בקבורה, וב"מלכים אומניך" (לגרי"י זילברשטיין פרק י הערה ו) אסר.

² שו"ע (או"ח סי' רעו סע' ג), ו"משנה ברורה" (שם ס"ק כז).

³ הלא הקהילה כלל אינה זקוקה לאישור מהעירייה, ואין זה אלא מעין "מבריא ארי", משום שהשלטונות אינם מתירים לקבור ללא אישור. ומצאנו בספר "תורת היולדת" (עמ' קס) וב"ילקוט יוסף" (ג עמ' נח), שלעניין הנאה ממעשה שבת ציינו שיש מקום להקל מצד "דמבריא ארי" לא הוי הנאה אף לענין מעשה שבת. ועיין שם בדיון לגבי דלת אוטומטית שנפתחת על ידי הפסקת קרן אור בחילול שבת, אם מותר להיכנס. ומצאנו להדיא בספר "נשמת שבת" (ב סי' עג) שהביא להיתר משמו של הרב דוד שמידל, שדימה זאת למה שמופיע בשו"ע (או"ח סי' שז, סע' כא בהגה): "מותר לומר לגוי עשה מלאכה לעצמך", שכן כל האישור נצרך מדינא דמלכותא ולצרכם. והעיר עליו המחבר שאף אנו נהנים מכך שסידרו לנו אפשרות לקבור. אבל נראה להקל כדעת הרב שמידל, ובמיוחד שכאן הגוי ממש "אדעתא דנפשיה עביד", שהרי ללא אישור לא יוכל להמשיך בפעולתו לסדר מקום הקבר ולארגן רב מהקהילה, ופעולות אלו יבוצעו במוצאי שבת כמובן.

⁵ אלא שיש לפקפק בהיתר זה, כיוון שבבילה המשרד סגור וכן ביום ראשון ואי אפשר לומר שהמתנו "בכדי שיעשו".

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

מתפללים לרפואתם השלימה של
ג'קלין בת רינה
רועי משה אלחנן בן ג'ינה דב'ה
שירה מרים בת רעיה
נעמה בת בת שבע
בתוך שאר חולי עם ישראל